

То для чого ж кати ті ж самі
Коло вас упиваються кров'ю?

Одлетіли орли двохголові,
Змовкли глухо дзвони - кайдани,
Та кайданами дзвонить знову
В дефензивах пан Кайдан.

Плине кров, плине кров травнева
На майданах в атаках поліцій...
Слухайте! — то до вас ще раз
Гукають топтані й биті.

Багнетами в мури! Сміло!
Брами ковані — навсяж! Доволі!
Варшаво в полум'ї стрілів!
Гарячий запаху волі!

з польської І. ГРАДЕЦЬ

НАТАЛЯ ЗАБІЛА ТРАКТОРОБУД

ПОВІСТЬ
ЗАКІНЧЕННЯ

Тільки на третій день Галя прийшла до контори. Прийшла, як завжди, рано, коли ще порожні й мовчазні були великі кімнати.

Коли Сашко о пів на дев'яту швидким юнацьким кроком за своєю звичкою влетів у помешкання, бадьоро грюкнувши дверима, він відразу побачив її. Побачив, бо щодня, відчиняючи двері, він мимоволі перший свій погляд спрямовував туди, в той далекий кут, де біля вікна звик бачити темнорусяву стрижену голову своєї давньої товаришки. І погляд стикався з незвичною порожнечою, що боляче відбивалася в мозку й на цілий день, на цілий вечір залишалася десь у підсвідомості

сумним, неприємним почуттям. Вранці біг на посаду схвильований прихованою гадкою, а може сьогодні прийде? може вже прийшла?..—він знав, що важко прийти на працю раніш за Галю. Але він поспішав, і щоразу,—оце вже три дні,—його зустрічав сумний холодок: її нема.

Але сьогодні вона вже сиділа там, зігнувшись над столом, в своїй звичайній синій сукні з білим коміриком. Вона підняла на нього обличчя засмучене? змарніле?—ні, звичайне, таке як завжди, хібащо тільки ще більш зблідле й суворе. Сашкові стало соромно за свою бадьорість, молодечу весняну веселість, і він тихо підійшов до неї.

— Ну?—тільки вимовив він. Запитання не насмілюся зірватися з вуст.

— Ну що ж? все скінчено. Поховала вчора...—хрипко дзенькнули останні слова. В руці затремтів олівець.

— Галю...—тільки й міг сказати хлопець і міцно стиснув її руку. Рука маленька й квола—майнуло в думці невимовним жалем.

— Нічого, Сашо!—чужим голосом сказала Галя, потім важко ковтула слину і вже спокійніше й тихо поспішно заговорила.

— Ти сам розумієш,—краще не говорити про це. Не треба ніяких співчутань, жалів... В мені хватить мужности, щоб пережити й не розкладатись. Працюватиму, а це головне. От тільки маю до тебе прохання. (Ти, я гадаю, не відмовишся по-товариському допомогти мені?)

— Та звичайно ж, Галю... Що таке?

— Я найбільш боюсь усяких запитань, жалісних слів... Я тільки не сказала, що маю досить сили, щоб пережити. Але випробовувати свою силу, свої нерви я вважаю за недоцільне, м'яко кажучи... а вірніш, просто за безглуздя. А ти сам знаєш—запитання ці

36 неминучі. Так от я й хотіла просити тебе: скажи їм усім якось, попереди їх,—тільки так, щоб я цього не чула, не знала,—щоб вони не говорили зі мною про це... щоб не дивилися на мене, як на покійника, не ходили навшпиньках... Словом, хай буде так, як завжди: робота і все. Я й сама робити жалібної міни не бажаю й не стану. Хоч це й вважається за хороший тон в деяких колах. Це й усе. Ти зробиш так, допоможеш мені, Сашо?

Хлопець ще раз стиснув їй руку.

— А тепер,—раптом змінила інтимний тон на звичайний, діловий,—кажи, як тут у вас праця посувається? Розрахунки закінчено? Як з фундаментом? Почали? вже?

— Та за тобою тільки й затримка. Правда, ми й без тебе гав не ловили, але все ж таки доведеться тобі на твою ряму трохи наполягти. Та ти ж, я бачу, вже працюєш. Допомогти може тобі? Давай лишень, я тобі щонебудь підрахую.

І він уже потягся до логаритмічної лінійки. Галя всміхнулася.

— Не треба, Сашку. Я краще сама. За кілька днів закінчу я цю ряму. Дай мені тільки твого Клейнльогеля, я не знаю, де я свого засунула.

Хлопець передав їй книжку. Праця звично охопила думку й стягла її в один міцний вузол. Підраховувала моменти інерції, потрібні коефіцієнти... Довгі низки, стовпчики цифр спліталися, виростали перед очима. Галя так заглибилася в роботу, що вже нічого не помічала, не згадувала. Вона була знову тільки невеличкою частиною механізму й точно, ретельно, виконувала ту роботу, що від неї вимагалось.

Раптом наче щось штовхнуло в плечі. Якесь незрозуміле й гостре почуття, наче електричний ток пробігло до її свідомості. Вона швидко обернулася й

кілька хвилин дивилася ще невидючими очима: перед ними ще були цифри, які вперто не хотіли відійти з поля зору. Нарешті, немов туман розвіявся. Галя побачила: біля неї стояв Андрій і, злегка нахмуривши брови, дивився долі.

— Андрію! Що це ти?— і остаточно розбіглися, зникли цифри, розвіявся захватний наплив праці, що був охопив її: згадалося все, що було за останні дні. Опустилися руки, й плечі стиснулися, під важким тягарем неминучої невблаганної дійсності.

Навіщо він прийшов сюди, він, батько її дитини, що ніколи не бачив сина, що ще до його народження вже одмахнувся від нього обома руками, протестував, боровся проти його існування... Тепер — що ж?— він тепер може бути задоволений. Чого ж він прийшов? У цю хвилину, в ці дні, коли весь світ став великою й страшною пустою — хотілося близькості людини, що розуміла б і мовчки співчувала. Алеж — тільки не він. Тільки не він. І враз повстало гостре обурення проти нього, за те, що відмовився від своєї дитини, за те, що покинув її, Галя, коли дитина хоріла, коли треба було і вчитися, й працювати, коли так тяжко було... за те, що тепер, коли трапилось таке велике лихо, він насмілювався прийти сюди, до неї, коли справді йому треба було б втекти, заховатися, щоб не було про нього й чутки, й згадки... хотілося сказати щось гостре, образливе, щоб одним словом висловити ці почуття.

Але він заговорив перший.

— Я чув, що наш син умер?— холодно й безстрашно задзвенів голос.

— Мій син умер!— суворо відповіла Галя. — Ти прийшов, щоби впевнитися в цьому? Так. Це правда. Але я не знаю, чому це може тебе цікавити?

— Ха! Твій син? Як це сміливо сказано!— скептично

38 всміхнувся Андрій,— Гадаю, що я мав стільки ж прав називатися батьком, як і ти матір'ю. Так нащо ж оцей патетичний тон, оці театральні наголоси?

Аж затрусилися руки в Галі.

— Себто як це — стільки ж прав? Ти ж сам відмовився від нього. Ти й не бачив його ніколи. Ти не знав, як він живе, як він хоріє,— ти не знав, і не хотів цього знати.

— А ти? Багато ти віддала дитині? Не турбуйся, я, може, й не бачив його ніколи, але ж я знаю і це я тобі вже не вперше говорю: з тебе мати була така ж, як з мене батько... Я не заперечую — з мене батько нікудишній, тим то я й не хотів ним бути. Але, на мою думку, значно чесніше перед суспільством, перед майбутніми поколіннями, перед нашими дітьми визнати, що не маєш права бути батьком і одмовитися ним бути, ніж так, як ти: взяти на себе відповідальність і не зможти донести її, не зуміти виконати того, що ти взялася виконати. Ти ж знала, що в тебе робота, комсомол, учоба, громадські навантаження. Знала, що відмовитися від цього не зумієш, не зможеш. Значить, ти знала наперед, що дитині ти зможеш віддати лише невеличкі рештки свого часу, свого життя. Так як же ти наважилася взяти все ж таки відповідальність за це маленьке життя, за це створіння, що вимагає цілковитої відданості, самовідреченості від матері? Як посміла ти віддати на поталу, покинути на призволяще нашого сина, мого сина? Це ж злочин — ти розумієш? І не тільки переді мною, перед дитиною — це злочин перед суспільством.

Широко розкритими очима Галя дивилася на нього. Несамовитий жах, одчай, невимовний біль охопив її. Думки плуталися. Голова зробилася тяжка й неслухняна, наче налита оливом. Андрій, що схилився над її столом і тихо, майже пошепки, говорив їй, здавався

такий далекий і ще більше чужий і непотрібний тут, ніж раніш.

— Ти прийшов сюди, щоб оце все мені сказати?— ледве ворущачи губами, вимовила нарешті. Порожнім невидючим поглядом зупинилася на ньому.

Її несамовитий вигляд, заледенілий голос, що вимовив ці незначні слова, вплинули на нього, наче струм холодної води. Він одразу замовк і злякано нахилився до неї.

— Галю! Що це з тобою? Нащо ти так... він ніяково зам'явся й ще тихше заговорив:— я ж, ти знаєш... зовсім не хотів тебе образити. Я навпаки... Я гадав, що може тепер ти вже роздумала й, може, згодишся знову бути зі мною? Поїдемо разом на Дніпрельстан працювати, або деінде... Галю! Ти ж не сердься на мене, що я трохи нестримано говорив... але ти ж мене знаєш— це така вже в мене дурна натура. Нам буде легше тепер разом... тобі легше буде, хіба не так, Галю?

Раптом Галя підвелася. Суворо витягнувшись, тоненька й рівна, спираючись злегка кінчиками пальців на стіл, вона тепер стояла проти нього, стиснувши міцно вуста. Примружила очі.

— Ти прийшов сюди, щоб оце мені сказати?— повторила вона,— ти все сказав? Скінчив? Тим краще. Я вважаю, що не треба було й починати. Прошу дати мені спокій. Я не маю більш часу для приватних розмов.

— Так, але, Галю...

— Ні. Жадних „але“ не може бути. Прощавай.

Він скептично посміхнувся.

— Я ж казав, що ти камінь, а не людина, не мати. Холодна й бездушна машинка для праці й громадських навантажень. Я до тебе по-людському, по-товариському, а ти, як зачорствілий бюрократ...

Галя нетерпляче перебила його.

— Ці всі сентенції ти можеш лишити при собі. Мені нецікаво слухати це. Я своє слово сказала й більш говорити не хочу, та й не можу, не маю права, розумієш?— коли робота стоїть.

І, знервовано грюкнувши стільцем, вона сіла на своє місце й заглибилася в цифри.

Андрій мовчки постояв біля неї, задумано розглядаючи білу й тонку шию й невеличку голівку, що схилилася над столом. Потім випростався, наче скинувши з плеч важкий тягар. Скептична посмішка знову скривила його рот. Він дужче притиснув до себе портфеля під пахвою й рішуче пішов до дверей. Дехто зі співробітників провів до виходу його постать байдужими очима.

— Це хто — колишній чоловік Клинько? Він гарний хлопець!—стиха мовила Зіна своїй сусідці, поправляючи перед маленьким люстерком тонко підмальовані брови.

Та тільки стиснула плечима, не одриваючись від кальки. І знову контора замовкла над працею.

Тільки Левченко не міг заспокоїтись. Підчас розмови Галиною з чоловіком він увесь час мимоволі прислухався до їхніх слів, намагаючись піймати хоча б дещо, щоби зрозуміти — в чім річ? Але вони говорили тихо. І тільки з того, як зненацька зблідла дівчина, як потім підвелася й щось рішуче й гостро говорила, він догадався, що Андрій говорив їй щось неприємне, щось болюче, щось таке, що в цю сумну, одчайну хвилину ще більш знервувало, ще тяжче пригнітило її.

Андрій вийшов — і хвилини десять Левченко не наважувався звернутися до Галі.

Нарешті встав і наче випадково підійшов до неї. Галя працювала. Але хлопець побачив, що олівець в її руках дрижить. Цифри неслухняно розлазились у

різні боки своїми ніжками, а над найпростішими арифметичними обчисленнями олівець спіткнувся й нерішуче застиг.

— Що це ти робиш, Галю?— удаючи байдужого й веселого запитав Сашко,— я ж казав,— давай допоможи. Ну, от $0,995 - 1,74$: давай перемножу, бо ти, здається, щось замислилася над цим.

— Не треба, Сашко, я ж казала вже тобі,— підвела на нього очі дівчина,— ти не сердься на мене, що я не хочу товариської допомоги: але — не розкладатись, не розрюмсатись, не губити працездатности за будь-яких обставин: ось моя мета. Ти ж хочеш допомогти мені розпуститись. Хочеш, щоб я відчула себе безсилою. А цього не буде! Ти чуєш?

— Та не кричи на мене, я ж не протестую!— жартиливо злякався Сашко,— працюй, Галю. Я ж знаю, що ти молодець.

Тільки божевільна трохи. Неврастенічка, — подумав він, беручись до роботи, — втім, це ж зрозуміло. Але вона зуміє взяти себе в руки.

За кілька днів останній розрахунок ряма закінчили.

— Як бачите, іспит складено!— радісно говорив Барановському Федір Іванович,— ваша молодь таки не підвела: показала отим усім Роленським та іже з ним, що вона може працювати. Плян замляних робіт за два дні здають на будівлю... А це ж на один день лише пізніш призначеного терміну, ви розумієте?

— Краще було б, якби раніш, а не пізніш,— почухав свою буйну чуприну хлопець,— щогдо нашої молоді, так треба сказати, що вона мусіла виконати роботу вчасно. Не могло бути навіть припущень, що це буде не так. І навіть якби Роленського й іже з ним і на світі не існувало б, і нікому нічого „показувати“ не треба було б. Втім, я, звичайно, дуже радий, що хлопці не підкачали.

— Молодці, первосортні молодці! — з захватом повторив Язвинський і, як завжди, швидкий і моторний, покотився вже кудись: він завжди був страшенно занятий, захоплений і завжди кудись поспішав.

Барановський з усмішкою подивився йому вслід.

IX

В міському парку вже помітно зеленішали дерева, наче сплетені тонким мереживом молоденького свіжого листа. На тлі темних одноманітно-суворих ялин особливо радісно прозоро рясніли зелені берізки, виблискуючи весняною чистотою білих стовбурів. Розвивався й бузок, розкриваючи помалу липкі запашні листочки. Між деревами крізь рудуватий килим торішнього перепрілого під снігом листа пробивалася молода травиця, блакитні проліски розкривали свої ніжні вінчики. Пахло землею й весною — особливим, ледве примітним подихом свіжої зелені.

В міському парку було ще безлюдно й спокійно. Гуркіт міста ледве чутно долітав здаля.

Галя й Віра йшли вогкою доріжкою, вкритою жовтим гравієм, що шарудів і шепотів під ногами. Галя зломилася зелену бузкову гілочку й жадібно вдихала її гіркий смолковий запах.

За довгі дні впертої праці це був перший її вихідний день. Останніми днями працювали шалено, перевищуючи всі можливі темпи роботи, й нарешті — можна відпочити.

— Ви все ж таки дурні, хоч і комсомольці! — докірливо говорила Віра, — хіба це раціонально? Можна ж так за найкоротший час витратити всі сили й втратити працездатність. А потім — спробуй — наверстай втрачене. Це вже не так легко й потребує багато часу.

— Звичайно, постійно працювати так — нераціональ-

но й згубно,—і для нас самих і для роботи, і ми це добре знаємо,—відповіла Галя,—але ж ти сама знаєш: тут були надзвичайні умови. Робота цього вимагала. Та й навряд, щоб це відбилося на нас надто зле: працювали, як скажені, але тепер зменшимо темпи, увійдемо в норму й відпочинемо. А відпочивати тепер якнайкраще, глянь, що робиться! Весна.

І потягла в себе свіже повітря, наче дороге, живо-дайне вино.

— Значить, ваш проєкт закінчено? А як на будівлі? Ти не була там тепер?

— Плян земляних робіт вже здано кілька днів тому. Ці дні ми закінчували рисунки, віддали їх калькувати. Словом, тепер уже не наша черга: ми своє зробили. Але годі про це. І так уже голова пішла обертом від цих проєктних розмов. Поки ми тут, у парку, не згадуємо про будівельну справу. Аджеж однаково мені доведеться забігти й сьогодні хоч на хвилиночку до контори... Сядьмо отут, під кленами.

І в зеленій западно-весняній тиші сестри мовчки заглибились кожна в свої думки. Вони були надто близькі й рідні і не потребували слів для спільного розуміння.

Тимчасом юний поет знову прийшов до контори, як обіцяв. Оглянувши кімнату, він не зустрів знайомих облич і ніяково зам'явся. Справді — Галя й двоє хлопців, що працювали над Тракторобудом, відпочивали сьогодні, а Левченко, що з своєю завзятістю й запалом не потребував,—як це він сам стверджував,—відпочинку, вийшов десь до іншого відділу.

Постоявши трохи й побачивши, що ніхто не звертає на нього ніякісінької уваги, хлопець нерішуче звернувся до крайнього співробітника.

— Скажіть, а де ті товариші, що працювали над проєктом Тракторобуду?

44 Роленський,—а це був він,—підняв голову і злегка примружив очі.

— Вони вихідні сьогодні, бо вже закінчили цю роботу. А що таке?

— Невже закінчили? І рисунки вже здали на будівлю? — розчаровано протягнув поет.

— Та що ж таке? Що саме вам потрібно? — зацікавився інженер.

Хлопець розповів знову про свою поему й бажання зазнайомитися з рисунками у готовому вигляді.

— Вони обіцяли показати мені й пояснити, що й до чого... Та, видать, я запізнився. Треба було вчора прийти. Доведеться вибачитись перед вами за турботу й повертатись ні з чим.

Роленський з гідністю підвівся й з усією своєю чемністю запропонував:

— Якщо бажаєте, я зможу вам все ж таки допомогти трохи. Почекайте, я лише довідаюсь, де рисунки. Софіє Марківно!—гукнув він до однієї з калькувальниць,—чи не знаєте ви—де рисунки Тракторобуду? Ті, що робили Клинько, Левченко й Гафман.

— Вони у Каті—вона, здається, вже зняла їх на кальку!—відповіла дівчина.

— От бачите—ваше щастя!—звернувся Роленський до поета,—ходімо ж до нашої красуні-Каті, й я покажу вам те, що вас цікавить.

Калькувальниця Катя, здорова червонолиця комсомолка, розгорнула перед ними великі й малі аркуші прозорої кальки.

Робочі рисунки рям, пляни й перекрої будівлі, фасади, деталі, рисунки окремих трямів перекриття—зарясніли перед очима хлопця незрозумілою китайською абеткою. Інженер уважно пояснював рисунки.

— Основні найважливіші рисунки—це ось робочий проєкт—перекрій будівлі. Цікавий також і плян зе-

мляних робіт, але, скільки я в курсі справи, його давно вже здано на будівлю. Здається, роботи посуваються досить швидким темпом — і тепер уже закладають фундамент. Раджу вам, якщо справді цікавитесь цією будівлею, поїхати на місце робіт: там наочніш побачите все те, що є на рисунках, а виконроб, напевне, охоче дасть вам всі належні пояснення.

— Так, мені й ті ваші товариші, що я з ними минулого разу розмовляв, радили те саме, що й ви. Мабуть, я так і зробию. Покищо дозвольте подякувати вам за пояснення. Не буду вас довго затримувати, аджеж я, напевне, одірвав вас від важливої роботи?

— О, що ви? Я завжди охоче допоможу всім, хто цікавиться нашою роботою. Приходьте ще до нас! — розпинався Роленський, прощаючись. Тимчасом він не пускав з рук одного рисунку, і з-під ввічливої посмішки, що з нею він проводжав поета, пробивалась тривожна зосередженість.

Хлопець пішов. І тільки зачинилися за ним двері, Роленський поспішно розгорнув біля вікна рисунок, що був у нього в руках, і втопив у нього заклопотаний погляд.

— Робочий рисунок — перекрій будівлі... Все наче як слід... Але ж ні... щось не так — не може цього бути! Треба перевірити — в чім справа. Де ж вони, Клинько, Левченко? Де чернетки розрахунків?

В ту хвилину в контору увійшов Левченко. Роленський вмить повернувся до нього.

— Товаришу Левченко! Чернетки розрахунків дослідного цеху Тракторобуду у вас?

Левченко спинився й здивовано глянув на інженера й на рисунок в його руках.

— Так. У мене. А в чім справа? Що це ви так зацікавилися цим рисунком?

Не відповідаючи, Роленський схвильовано пройшов 45

46 через кімнату до стола Левченка. Сашко, здивовано стискаючи плечима, поспішив за ним. Тут на Сашковому столі розклали рисунок і схилилися над ним. Роленський пояснив, що саме його стурбувало.

— При такому великому прогоні надто низька бантина рями... Стояки дуже тонкі, й подушки замалі... Може перевіримо розрахунки цієї рями? Щось тут не так.

Тепер уже й Левченко тривожно закусив губу. На чолі лягла турботлива зморшка. Ця ряма... Це ж та сама ряма... Але не може бути, щоби вона помилилась... Втім помилка є напевне. Тільки в чому ж саме?

Витягли великі зошити чітко передрукованих на машинці розрахунків. Роленський потягнув до себе логаритмічну лінійку. Сторінка за сторінкою. Ось і ця ряма. Низка цифр... формули... коефіцієнти...

— Хід розрахунку начебто правильний?— після довгої мовчазної роботи запитав Левченко.

— Так. Здається, правильний. Значить, помилка не в цьому. Перевіримо тепер аритметику. Давайте сюди аритмометр.

Знову мовчання. Вперта праця двох людських мозків. Крок за кроком перевіряють арифметичні обчислення.

І нарешті Роленський схвильовано відкинувся на стільці.

— Дивіться. Ось воно що.

Левченко глянув і тихо ойкнув. Справді, в арифметичних розрахунках при вирахованні коефіцієнту трапилась звичайна арифметична помилка:

при розрахунку рям за таблицями Клейнльогеля треба було обчислити коефіцієнти за формулою $K_2 = \frac{I_2}{I_4} \cdot \frac{I_1}{e}$, де „I“ є моменти інерції рігелей рями, а „e“— довжини прогонів. Арифметична помилка в обчисленні дала не-

правильний коефіцієнт „К“. В дальших розрахунках це відбилося на розмірах рям та подушок, і подушки вийшли значно менші, ніж треба було. Через те, що тиснення на ґрунт при розрахунках було прийнято максимальне, при зменшених подушках воно стало б більше, ніж можна це припустити: в наслідок цього неминуче було б осідання й розколина будівлі.

Роленський і Левченко мовчки дивилися один на одного. Роленський, як завжди, спокійний з легкою скептичною посмішкою на вустах, хоча між бровами пробігла ледве помітна зморшка турботи. Левченко — теж як завжди — нервово куйовдив пальцями білявого чуба, не приховуючи свого хвилювання.

— Помилка наявна. Не може бути сумнівів, — вимовив нарешті Сашко, — і тепер усе питання в тому, щоб вчасно виправити її.

— Але ж плян земляних робіт уже давно на будівлі? — зауважив Роленський, — Я чув навіть, що фундамент вже закладено.

В цю хвилину — а вже робочий день наближався до кінця — в контору увійшла Галя. З засмученим, але спокійним обличчям підійшла вона до хлопців.

— А нам тебе й треба! — радісно зустрів її Левченко.

Роленський підвівся з поклоном, присуваючи їй стілець.

— В чім справа?

Левченко, поспішаючи, розповів їй усе.

Бліде обличчя Галине ще більше зблідло, але жадна риса не здригнулася.

— Яка ж це ряма? — запитала вона, начебто спокійно, — ану, покажи рисунок!

Сашко неохоче розгорнув перед нею рисунки. Він побачив, як Галине обличчя з крейдяно-білого враз почало червоніти: від шиї, на щоки, на скроні набігла кров.

— Це моя ряма, — вимовила нарешті, підводячи розгублений погляд, — але як же це я могла помилитися?..

— Ах, не в тім справа! — роздратовано перебив її Сашко, — „твоя“ — „моя“ — яка різниця? Треба, не гаючи часу, зробити все можливе, щоб виправити це. Плян земляних робіт вже здано давно, й фундамент, можливо що вже й закладено, ви праві, товаришу Роленський. Кожна зайва година праці на будівлі принесе чорт зна скільки збитків. Не кажучи вже про згаяний час. Нам треба моментально дістатись на будівництво й попередити виконроба. Я їду.

І рішуче згорнувши рисунок, хлопець підвівся й на-сунув кашкета.

— Почекай, і я з тобою, Сашко! — схопилася з місця Галя. Й обоє в одну хвилину зникли за дверима.

Роленський заклопотано подивився їй услід.

— Чи ж успіють зарадити лихові? — думалося йому, — сьогодні навряд щоб встигли захопити виконроба на будівництві: аджеж уже третя година. Поки дістануться до Тракторобуду, робота скінчиться. Було б одрадити їм їхати туди сьогодні.

— Що це ви замислилися, Ігоре Петровичу? І про що ви мали таку довгу нараду з нашою молоддю? — глузливо підкреслюючи останні слова, Андрій Семенович дружньо поплескав його по плечі. Роленський повернувся до нього, не змінюючи заклопотаного виразу обличчя.

— Та знаєте... Тут трапилося нещастя. Помилка невеличка в арифметичних обчисленнях при розрахунку рями... Але від цієї помилки, можливо, піде на нівець уся робота на будівлі, на Тракторобуді.

— Та хіба ж ви маєте до чинення з Тракторобудом? — здивувався Андрій Петрович, аджеж ви самі мені розповідали, що роботу цю, — й навіть дуже ви-

гідну роботу,— доручили отим нашим жовтодзьобим голопуцькам... Чи не вони це, часом, наробили помилок? Це було б дуже показово!

І Андрій Семенович зловтішно засміявся.

Цей сміх роздратував молодого інженера.

— Хіба тут у ньому справа?.. Тут вся біда в тому, що роботи на будівлі вже йдуть, і може бути велика неприємність. Добре, що хоч вчасно помітили. Правда— це цілком випадково, бо не було б того письменника — не взяв би я переглядати рисунок... А поки він дійшов би на підпис до головного інженера, — скільки вже встигли б зробити на будівництві зайвої, марної роботи!

— Як? — аж підскочив Андрій Семенович, — так це ви викрили помилку? Не вони самі, а ви?! І ви відразу ж їм про це сказали?..

— Авжеж. Треба ж було зробити все можливе, щоб вчасно виправити її.

Старий глузливо зареготав.

— Ой же й дивак ви, Ігоре Петровичу! Не чекав я від вас такої наївності. Аджеж,— знизив він голос до шепотіння,— це ж був чудовий випадок, щоб довести всю нікчемність оцих „інженерів“ у лапках. Ну, не говорили б ви їм про помилку. Можливо, що й головний інженер — старий довірливий дурень — не помітив би, роботи тривали б далі й тоді — ми подивилися б, що було б тоді! Мабуть, після того вже дехто зрозумів би, хто є справжньою силою в інженерно - технічній справі, кому можна справді доручити важливу роботу, а кому треба ще вчитись і вчитись раніш, ніж братися самотійно за відповідальні справи! Аджеж так, шановний Ігоре Петровичу? Я ж добре знаю ваші думки щодо цього. А ви, наївна ви людина, впустили отакий чудовий випадок. Та ви ж знаєте, що ви тільки допомогли їм?

— Я гадаю, що не їм, а справі! — замислено відповів Роленський. — Аджеж це не їхня особиста справа — це ж величезне будівництво величезного тракторного заводу.

Андрій Семенович ще іронічніш засміявся.

— Яке ж вам діло до того будівництва, до того заводу? Вам же ніхто не доручав цієї справи. Ну, та ви, я бачу, самі розумієте, що зробили ляпсус. Он іде Іван Іванович, треба йому розповісти...

І Андрій Семенович, спішно підійшовши до другого немолодого інженера, вже з захватом і іронічним смішком розповідав йому щось.

Роленський задумано дивився на них, і думки його дивно плутались. Він стояв так, злегка покусуючи свої тонкі губи, й не чув навіть, як по конторі розлітався, розпливався настирливий, різкий дзвоник. Службовці поспішали до виходу, сміючись, говорячи всі враз.

Ігор Петрович, зрештою, наче прокинувся, зідхнув і пішов і собі до дверей.

X

Трамвай хитався від швидкого ходу, надтріснуто деренчав дзвоником. Повз вікна пливли одноповерхові непоказні будинки робітничих кварталів. Будинки тісно тулилися один до одного, задихаючись без зелені й чистого повітря. Перед дерев'яними ворітьми вовтузились у пилюзі замурзані діти.

Вітер змітав з нерівного каміння бруку цілі хмари курави й гнав їх вздовж вулиці, вкриваючи дахи й віконця будинків, тьмяне листя миршавих дерев брудним кошлатим покровом.

Потяглися назустріч заводи, здіймаючись у небо задимленими димарями. Ще вулички, ще повороти, і ось, — наче в калейдоскопі, — замість брудних і тісних кварталів, — за вікнами трамвая обабіч вирости нові ро-

бітничі селища. На достатній відстані один від одного, оточені молодими нещодавно насадженими садками, рівними вулицями вишикувалися червоні цегляні коледжі під вибагливими контурами покрівель.

Мимо, мимо. Уже потягся з одного боку рясний сад, де між зелених дерев ледве темніли дахи будівель радянської лікарні. Ще поворот колії, й трамвай востаннє спинився біля воріт великого заводу, що виблискував на сонці шкляною покрівлею.

Останні пасажери покинули вагон. Колія обривалася й завертала назад, а вперед бігла пряма вулиця, засаджена посередині двома лініями дерев. Улиця далі вихоплювалася з міста, розливалася широкою смугою шосе й бігла в широкі, безмежні простори степів.

Галя й Левченко слідом за іншими вилізли з трамваю й підійшли до заводу.

— Де тут спиняється автобус до Тракторобуду?

— Автобус? Та він не ходить зовсім! Так інколи випадково пройде, а то немає! — відповідала жінка, що замітала дерев'яний поміст перед невеличкою будівлею трамвайної станції.

Галя розгублено подивилася на свого товариша.

— От тобі й поїхали! А як же ти казав, що від заводів ходить автобус до Тракторобуду?

— Та мені так казали, ото ж я й гадав... Якби знаття, так поїхали б залізницею, хоча біс його знає, чи є в таку пору потяг?

Сашко ніяково розкуйовджував чуба. Що ж робити? На будівництво однако треба дістатися.

— Знаєш що, Галю? Їдь ти собі додому, а я миттю дійду туди й пішки. Аджеж тут всього тільки якихось шість-сім верстов.

— Ну, то й я можу дійти! Ходім уже разом. Однаково, не буде спокою, поки не дізнаюся — що й як! А ходити й я вмію!

І вони вирушили швидким рівномірним кроком вздовж вулиці. Незабаром скінчилася лінія будиночків, останні житла лишилися позаду, й назустріч війнули нічим не стримувані буйні зливи вітру.

Широко, просторо розкинулися навколо лани, горбки, улоговини, де-не-де прорізували одноманітну поверхню землі чорні рани ярів.

Позаду лишилося місто, велике, багатобарвне, запнуте сивою заволокою диму. Десь попереду, ген-ген далеко, маячили довгі, жовтяві будівлі—це вже видно було Тракторобудівські бараки. З одного боку живою зеленою загорожею підходили до самого шосе садки сільсько-господарської дослідної станції. Далі шосе вихоплювалося в відкритий степ і білою гадюкою викручувалося серед сірих килимів стерні.

Сашко й Галя йшли мовчки, прискорюючи крок. Галя скинула з голови капелюх, і вітер вільно патлав її коротке волосся. Якби не тривога, що охопила й заповонила усі почуття, було б весело й радісно тут, у степу, де так гостро відчувається рання весна. Майнула ця думка в голові і в мить зникла під новою хвилею одчаю: що чекає отам, на будівництві? Чи є ще можливість врятувати справу, припинити безглузду роботу вчасно, виправити свою жахливу помилку? Чи вже пізно—і безліч часу, матеріалу й грошей марно загине через оту її, Галину, неухважність?..

Сашко теж думав про те саме, але інакше. Його практичний і розсудливий мозок уже обміркував—чи можливо було настільки посунути роботу, щоб рятувати справу було пізно? Що треба зробити насамперед в тому чи іншому випадкові? Скільки часу піде на виправлення помилки?

Вони не говорили нічого. Тільки все прискорювали крок.

Раптом далеко позаду почулася сирена авта. Галя оглянулася, не спиняючись, тільки вийшла на середину бруку. Їх наздоганяв вантажний автомобіль. Ось він уже близько. Уже видно на борту коробка великі білі літери „Тракторобуд“. Кілька робітників у забіленому вапном робочому одязі сиділи й стояли на ньому.

В одну мить — на середину шосе. Руку вгору. Промчавши мимо, за кілька кроків авто збавило ходу й спинилося. Левченко й Галя бігцем наздогнали його.

— Підвезіть до Тракторобуду!

— Сідайте, тільки швидше! — суворо відповів шофер.

Сашко миттю опинився всередині. Галі важче було це зробити. Учепившись однією ногою за залізну клямру, вона ніяк не могла досягти високого борта коробка.

— Та дайте ж руку, хлопці!

Кілька рук простяглися і втягли її. Тільки коліно боляче вдарилося об залізну клямру. Але що там коліно, всі думки були в одному...

Авто посувалося з неймовірною швидкістю — аж вітер гув в обличчя й засліплював очі. Левченко не встояв на ногах і сів біля Галі просто на дощане дно. Мовчки витяг цигарки й запалив. Кілька заскоружлих рук простяглося до цигарок. Говорити не можна було — однаково нічого не було чути за вітром.

П'ять-десять хвилин льоту по кам'янистому шосе. І ось уже навколо дощані нові будівлі — Тракторобуд. Авто спинилося в дворі величезного кам'яного гаражу. Робітники позіскакували додола.

В ту хвилину різкий протяжний гудок прорізав повітря й тремтливим відголоском охопив і запанував над усім.

— Швидше до головної контори! — шарпнув Левченко Галя за руку.

І вони побігли.

Але до контори було ще з півверстви.*

Назустріч уже йшли рясними купками робітники, засипані тирсою, заляпані вапном, на ходу витираючи спітнілі обличчя. Робочий день скінчився.

В головній конторі вже нікого не було.

— Власне кажучи, нам сюди й не треба! — догадалася Галя, — ходім швидше до виконроба шостої дільниці! Аджеж це на шостій дільниці будується наш цех — я ще й минулого разу помітила написа!

Ще далі, ближче до станції, контора виконроба шостої дільниці. Вони майже бігцем кинулись туди.

Двері замкнені. У конторі нікого нема.

Ще, може, на будівлі?

Пробираючись серед купи будівельних матеріалів, залізних труб та дротів для арматури, Левченко й Галя поспішили до місця робіт.

Тут довгим рівчаком прорізав землю щойно викопаний котлован. Де-не-де великими шапками з-під землі здіймалася дощана опалубка основних пунктів фундаменту, так званих „подушок“, що мають бути за основну підпору всього важкого залізобетонного кістяка будівлі. Кілька робітників закінчували роботу й збиралися на відпочинок. Але виконроба й тут не було.

— Уже побіг на станцію! Аджеж поїзд уже пройшов... Приходьте завтра! — байдуже відповів робітник на нетерпляче Сашкове запитання.

Так. Доводиться чекати до завтра. Від цього справа не зміниться. От тільки хотілося б швидше дізнатися — в якому стані робота? Чи є ще можливість безболізно виправити помилку? Ну, та доведеться потерпіти.

— Щось здається мені, як на перший погляд, що вони ще фундаменту не бетонували! — заспокоював Левченко Галю, простягаючи їй руку, щоб переплигнути через глибокий рівчак для водопровода.

— Завтра рано-вранці прилечу знову сюди й тоді вже, хоч кров з носу — справу з'ясую!

— Я з тобою, Сашко! Ти ж сам розумієш — як важко мені буде сидіти й чекати наслідків, якщо я не поїду з тобою!

Сашко нічого не відповів.

Тепер треба було поміркувати, в який же спосіб дістатися знов до міста? Поїзд уже пройшов, і до вечора другого не передбачається.

Після закінчення робіт величезний майдан будівництва начебто завмер. Лише де-не-де маячили самотні постаті вартових міліціонерів. Зате тепер заворушилося життя біля великого будинку-їдальні, куди увесь час входили й виходили групи робітників. Між їдальнею й бараками безперервно снувалася жива течія людей, що поверталися на відпочинок. Десь між дощаними будівлями бараків здаля донеслися вже й звуки гармонії.

— У тебе є гроші при собі?

— Є щось карбованців з три,— відповіла Галя,— а що хіба?

— Та й у мене щось біля цього! Значить поспішаймо на шосе! Бачиш — таксі.

І справді, запізніле таксі стояло на шосе. Шофер, підвівши під передок підойму, надівав на колесо нову шину. Почекавши хвилин з двадцять поки закінчиться ремонт, молоді інженери за десять хвилин уже були біля трамваю.

— Основне — не хвилюйся й не занепадай духом, Галино, — казав Левченко, прощаючись, я цілком певний, що все можна виправити. А для цього нам потрібна перш за все бадьорість і сила — бо знов доведеться скажено працювати.

Не хвилюватися й не занепадати духом. Це так легко сказати. Але хіба ж можна навмисне, силоміць тягти свої думки й направити їх геть від небезпечного, одчайного почуття, що знесилює, хвилює й геть руйнує бадьорість і силу працювати.

Це була перша помилка в Галиній роботі, перший її „провал“ на виробничному фронті. І для неї, що звикла в праці бачити основну мету свого життя, що тільки й жила свідомістю своєї громадської корисності, — це був страшний психологічний удар.

Левченко розумів це, хоча сам зовсім інакше ставився до подібних випадків. Моральні „терзанія“ були йому незнайомі. Він знав: помилився — викручуйся, як знаєш, але виправ помилку. Якщо не зможеш виправити — відповідай за неї.

Якийсь молодий технік, — це писалося в газетах, — працював вперше в житті на виробництві. Йому доручили досить відповідальну будівельну роботу. Технік зробив розрахунки, вивчив робочі проекти, — робота посувалася добре. Але коли вже зробили фундамента, будівлі й почали класти стіни, виявилось, що розрахунки неправильні — мури випнулися з фундамента. Величезні гроші й робочий час було загаяно намарне. Технік пішов до залізничної колії й кинувся під потяг. Потім уже слідство виявило, що винний не він, а той, хто складав робочого проекта, що винна будівельна організація, доручивши відповідальну роботу молодому початківцю й залишивши його без усякої технічної допомоги. Але було вже пізно... Хлопець не переніс першої поразки й загинув.

Ні, Левченко не такий. Не на те він вибивався самотужки, з наймитів із села, босий і голодний прийшов до міста вчитись. Не на те він вступив у лави ле-

нінської молоді, не на те закінчив, нарешті, важку учобу й одержав диплом інженера. Працювати якнайкраще, якнайшвидше підносити свою кваліфікацію, не розгублюватися від випадкових проривів. Помилився, — ти винний, відповідай за це, але лише для того, щоб надалі своєю роботою виправити помилку й таки йти вперед на шляху соціалістичного будівництва.

На жаль, Галя інша... Тільки як же, як же їй допомогти?...

Вона прийшла додому, коли вже починало сутеніти. У двох кімнатках було тихо й безлюдно. Мати, нічого не знаючи про Галине лихо, пішла, мабуть, до знайомих пересидіти вечір. Звикнувши до дітей, до великої сім'ї, вона страждала від своєї самотності. Галя знала це. Христі теж не було вдома. На своєму столі Галя знайшла клптик паперу, де незграбними літерами було пильно нашкрябано: „Галино Павлівно, я пішла до школи. Обід гарячий в духовні“.

Галя мимохіть посміхнулася: таки навчилася дівчина писати. Але думка відразу розтанула в єдиному почутті чогось непоправного, гнітючого, образливого...

Байдуже витягла з печі обід. Похлюпала ложкою в тарілці. Їсти не хотілося. Тиша, що панувала в невеличкому помешканні, ще виразніш і болючіш підкреслювала домінантне почуття...

Галя злякалася цієї тиші, цього почуття. Треба йти до людей, говорити про щось інше, розважитись якось... Сашко ж сказав: треба берегти бадьорість і сили, бо працювати знову доведеться скажено. Він має рацію. Треба зберігати спокій.

Вийшла знову на вечірню вулицю. Пішла до Віри. Але її не було вдома. Дітвора вже спала.

Галя повернулася знову до себе й примостилася на маленькому бальконі. Під бальковом росли бузкові кущі, й верхні гілочки їхні просували свої липкі листочки

58 крізь залізні бильця до Галі. Трохи далі здіймався цегляний мур заднього фасаду сусіднього будинку. Тільки вгорі видко було невеличкий клаптик синьолилового вечірнього неба. Десь загорялись перші бліді зірки.

Ну, як же це все сталося?..

Тоді, увечері після роботи, вона поспішала додому з особливою тривогою.

Удома зустріла її сторожка тиша в напівтемній кімнаті. Пахло ліками. Мати й Христя сиділи над колискою й тихо розмовляли, сторожка прислухаючись до хрипкого подиху дитини. Лесик розкинув на подушці худенькі рученята й неспокійно спав, увесь час сіпаючись головою по подушці то в один, то в другий бік. Біляве пухке волоссячко поприлипало до лоба.

Галя доторкнулася рукою до голівки. Від неї пашіло жаром. Злякано відсмикнула руку.

— Мамо! Що це з ним?

— Та от бачиш — над вечір погіршало. Удень наче нічого було, попоїв трохи, навіть усміхався. А потім напалася блювота, почало палити. Та я вже й лікаря викликала, зараз, мабуть, прийде.

— Але ж температура? Скільки?

— Температура? Температура, як сама бачиш, висока, та тільки ж ти не турбуйся, почекай, ось прийде зараз лікар, тоді...

Розгубленим поглядом Галя обвела кімнату. На столі побачила — блиснула живим сріблом шкляна рурка термометра.

Умить — термометр до очей і застигла. Темносрібна смужка тяглася високо вгору. 38... 39.... вище, вище...

— Со - рок один...

Дрібними краплями дзенькнуло на підлозі шкло. Важкими кульками живе срібло розкогилося на паркеті.

Мати стурбовано кинулася до дочки, що похитнулася й безсило похилилася на бильця ліжка.

У цю хвилину прийшов лікар.

Наче крізь важку й непрозору оболону, що липким павутинням зап'яла свідомість, Галя слухала його уривчасті, суворі слова.

— Менінгіт... природжена схильність... туберкульоза. Надзвичайно виснажений організм. Дитині дуже зле, але що ж, *dum spiro spero*...

Далі лікар давав матері якісь вказівки, щось писав. Христя нетямущим зляканим зором не відривалася від лікаря.

Мовчки, немов закам'яніло, стиснувши руки на грудях, Галя сиділа біля ліжечка й дивилася на дитину.

Коли пішов лікар, мати хотіла підвести Галю й одвести її від ліжка. Але та враз очуняла, струсила з себе розпачливу застиглість і спокійно відповіла.

— Нічого, не турбуйся, мамо. Я маю досить сили, щоб ходити біля дитини. Але не відійду від неї, не займай мене.

Стара з жалем заглянула їй в обличчя: воно було бліде, але спокійне. Придивилася до її впевнених, спритних рухів і заспокоїлася за дочку.

Це була жахлива ніч, коли не спали обидві матері. Дитина кидалася й стогнала, затихаючи лише на кілька хвилин на руках у Галі.

Уранні прийшла Віра, й стара прилягла відпочити. Христя збігала до аптеки по новий термометр. Приходив ще хтось з сусідів. Галі давали щось снідати, але їсти не можна було.

Минув день, після нього, здається, була ніч, потім знову день. Галя, однаково, нічого не помічала.

Дитині помітно гіршало. Вона вже не кидалася, не стогнала, лежала тихо, тихо, кволо знесилено дихаючи. Галя сиділа біля неї на краєчку ліжка, брала в руки

60 тоненькі худорляві ручки. Ручки були гарячі й безсилі, немов неживі...

Хутко вже й справді будуть неживі... Але тоді стануть цупкі, холодні... майнула болюча думка.

І от увечері — котра ж це була година? — Вже надворі було зовсім поночі, а в кімнаті розливалось тьмяне синьомолочне світло (це мама запнула лампу якоюсь хустиною)...

Дитина кинулася раз, другим... почала хрипіти...

Ах, ні! Не згадувати, не згадувати цих хвилин!..

Коли Лесик зойкнув, якимсь несамовито й коротко, Галя теж закричала. Але він зойкнув ще раз, ще кинувся... Волосся мокрим пасмом прилипло до лоба... Потім все стало тихо.

Мати, Віра й Христия відступилися від колиски і — чи це здалося? — з полегшенням зідхнули.

Галя підійшла — глянула. Тепер вже хлопчик лежав зовсім спокійно і тільки втомлено дивився з-під напівпримружених повік.

Спить? — ні. Чого ж це він так затих?

— Одійди, Галя! — тихо мовила мати, — ми приберем його.

Тільки тут Галя зрозуміла, чому це стало враз так тихо, чому мовчать усі навколо, а Лесик не борсається, не стогне, як раніш...

Узяла хлопчика за руку: рука була важка й нежива. Починала вже холонути.

Тоді відійшла від колиски. Вийшла в другу кімнату, на балкон.

Згадується: і тоді, як зараз, невеличкий клаптик неба, що його тільки й видно поміж мурами будинків, блищав зірками. Було зимно. Весняна ніч дихала прохолодою. Навколо за темними вікнами, на безлюдних вулицях було спокійно.

Місто спало.

Не було думок, ні сліз. І враз єдине, непереможне почуття охопило всю істоту: спати, спати, спати!

Коли повернулася до кімнати, Лесик, у новенькому білому костюмчику з червоною стрічкою замість краватки, у білих панчішках і черевичках (нещодавно купила — не встиг і одного разу побігати в них! — майнула думка) лежав на столику. Він був маленький і худий, виснажений хворобою. Здавалося, що це не мертва дитина, що колись сміялася, бігала, бавилася іграшками, а велика порцелянова лялька.

Мати з жалем підійшла до Галі.

— Спати хочу, мамо! — безсило мовила та.

— Так, так, треба спати, доню! Ми ж усі натомилися за ці дні. А ти стільки ночей не спала! Іди, лягай на моєму ліжкові в тій кімнаті!

— Ні, мамо, нащо це? Я ляжу тут, на своєму ліжку! — усе також байдуже й безсило відповіла Галя.

Мати глянула на неї, хотіла щось сказати, але роздумала й пішла до себе.

Через п'ять хвилин вже в квартирі всі спали.

Тільки на столику, склавши рученята на грудях і розметнувши на подушці пухке біляве волоссячко, маленький хлопчик спокійно і втомлено дивився з-під напівпримружених повік...

Другого дня Галя й Віра зранку впорядковували всі справи, неминуче зв'язані зі смертю навіть такої маленької людини.

Викликали лікаря, щоб засвідчити смерть, привезли маленьку, наче цяцькову, труну, оздоблену червоною тканиною.

Потім у теплих сільсько-господарчого інституту довго добирали великі букети різнобарвних квітів і зілля.

Потім Віра радилася про щось з матір'ю, кудись зникла. Галя не знала, що вона ходила до установи, де працював Андрій.

Було трохи ніяково й неприємно підійматись сходами в незнайомій установі. Доведеться допитуватися, де він працює, просити викликати й неминуче зустрічатися з допитливими, цікавими поглядами.

На щастя, Андрій зустрівся на сходах.

Як завжди, з портфелем під пахвою, він кудись поспішав. З ним молоденька й дбайливо підфарбована дівчина в надзвичайно короткому й модному одязі, кокетуючи, виблискувала шовковими панчохами на струнких і красиво взутих ногах.

Вони про щось говорили й весело сміялися.

Віра нерішуче спинилася біля поручнів. Вони її не помічали.

— Можна вас на хвилину, товаришу?

Андрій хутко повернувся. Весела посмішка не сходила з його обличчя, лише здивовання промайнуло в очах.

Дівчина теж подивилася на Віру, сміючись і не приховуючи цікавості.

— Я не затримаю вас. Я прийшла тільки повідомити, що Галин син помер сьогодні вночі! — спокійно сказала Віра.

Весела посмішка поволі зникла. Тільки дівчина, все ще всміхаючись, з цікавістю дивилася на Віру й на Андрія.

— Зараз ми його ховатимемо! — усе також спокійно продовжувала Віра, — якщо хочете, приходьте й ви! Андрій розгубився.

— Я не знаю... Бачите — я зараз зайнятий... А втім — я не знаю... Може й вдасться...

Віра суворо перебила:

— Так що ж, чекати на вас, чи ні?

Тут вже зацікавилася й Андрієва супутниця:

— У чім справа? Куди це тобі треба йти, Андрію? Адже ж ти знаєш, що ми...

Віра зневажливо глянула на її яскраво підведений передливий рот.

— Сьогодні вночі помер син товариша Андрія,—кинула вона їй і, не вважаючи за можливе далі вести розмову, додала, звертаючись до нього:

— Так значить, так: рівно о п'ятій ми йдемо на кладовище. Якщо схочете, приходьте. Чекати на вас ми не будемо.

— Гаразд... Я сам ще не знаю... Може й...

Віра повернулася поволі і зійшла зі сходів.

Тепер уже їй не було ніяково. Він, напевне, не прийде, та це й не потрібно нікому. Але треба ж було повідомити батька про смерть його дитини.

Про все це Галя не знала. Далі й далі плелися, снувалися її думки, з фотографічною точністю й докладністю відновлюючи сумну картину похорону.

Коли починало вже схилятися на вечір, вони вчотирьох — Віра, Христя й дві сусідки, що, дізнавшись про нещастя, зі щирим співчуттям прийшли допомогти Галі,— підняли на руки маленьку труну.

До кладовища було близько — два квартали безлюдною затишною вуличкою.

Ось уже й ворота цвинтаря. Довгою алеєю між весняно - зеленкуватими кущами й деревами — до свіжо - викопаної ямки.

Таке важке, таке важке несемо,
Що не підвести, не зігнуть руки...

Таке важке — й таке собі маленьке,
Немов у човнику ві - сні пливе...
Яскраву цяцьку захопило в жменьку,
Біляве, лагідне і — бачте — неживе...

Галя йшла позаду, несучи квіти, й дивне почуття байдужого спокою, відчуження від усього цього сумного й безповоротно минулого охоплювало її. Здавалося, все це був сон — і Лесик, і хвороба його, й 63

64 смерть — усе тільки примара, тяжке й сумне оповідання, вичитане десь у забутій книзі. От тільки ще, ще кілька хвилин пережити — і прокинешся, і тоді побачиш, що це справді був сон, а дійсність зовсім не така, у дійсності не може бути ніяких сліз, ніяких Лесиків... Що ж в дійсності?

І враз згадалося — три дні не була в конторі! Проєкт, Тракторобуд, незакінчений розрахунок рями, товариші... Боляче й гостро забажалося швидше до них.

Застигло й спокійно ще раз подивилася на сина, подивилася, як спустили труну в домовину...

Що ж, поцілуй ще раз пухке волосся.

Червону стрічку лагідно поправ...

.....

А ти — не плач. Бо ти не тільки мати.

Що біль і сум у серці повесе, —

Тобі, крилатій, мрійно будувати

Нові будівлі радісних осель.

Иди. Иди від свіжого горбочка,

Бо завтра знов — рисунки, вказівки.

Технічні звіти. Креслення. Робочі.

І будівель риштовання стрункі.

Так, це була невдала спроба збудувати в житті щось своє, особисте. Може не зуміла Галя влаштувати це своє життя, неправильно розрахувала проєкт... Галя боляче посміхнулася на таке мимовільне порівняння.

Може, взагалі, це все була помилка, життєва помилка. Але від неї постраждала лише вона, Галя.

А от проєкт, розрахунок рями — це вже зовсім інша річ. Тут помилки не могло бути, тут помилки неприпустимі.

Так як же все таки це трапилося?

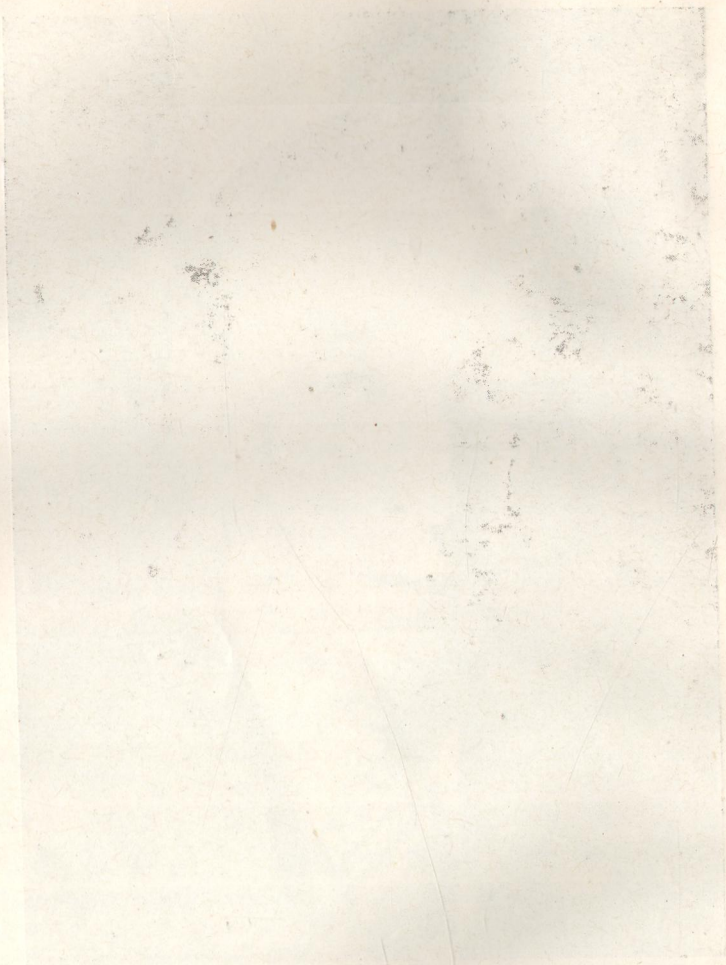
Снувалися далі Галині думки.

Після глибокого сну, „без привидів і снів“ уранці

ДО ПЛЕНУМУ МБРЛ

БРУНО ЯСЕНСЬКИЙ

REPRODUCTION ONLY

FOR OFFICIAL USE

Галя встала, як звичайно, як перше — до Лесикової хвороби,—й поспішила на працю.

Тепер остаточно загартувалось у свідомості переконання: усі особисті болі й радощі — ніщо. Усе не має значіння лише для однієї людини, а одна людина в суспільстві лише малесенький гвинтик. Що можуть значити для суспільства болі й радощі однієї людини?

Якби Левченко знав Галині думки, він сказав би їй: це невірно. З болів і радощів окремих людей складаються болі й радощі всього суспільства. Смерть дитини — це не лише особисте, а й громадське лихо, лихо суспільства, що губить майбутнього корисного його члена.

Але Левченко не знав Галиних думок. А може, якби й знав, не сказав би нічого, розуміючи, що такими словами він міг тільки поглибити її горе.

Хай краще впевниться, що єдине важливе, єдине справді цінне в житті — це праця. Праця пов'язує в єдине ціле багато людей, робить з них те, що зветься колективом. А в колективі не знаєш особистих почуттів, у колективі забуваєш про них і живеш лише спільними інтересами.

Тим то й взялася Галя з запалом до роботи, дивуючи товаришів своїм холодним спокоєм.

Тим то, як ніколи, чітко й виразно росли й плелися перед очима формули числа.

Раніш, попри всю любов Галину до праці, заважала думка про сина. Обмірковуєш проект, вирішуєш складні формули, обережно викреслюєш тонкі лінії рисунка, коли-не-коли вирине у глибині свідомості думка — Лесик... Забагнеться додому, до нього... Відженеш полохливу думку й далі працюєш, — але все таки заважає...

Тепер цього вже нема.

Тепер тільки працювати.

І враз — оця поява Андрія. Оці жорстокі, болючі 65

66 закиди. Оця образлива пропозиція забути все і знову бути з ним...

Це було, наче камінь, укинтий в заспокоєну, стихлу воду. Це було останньою краплею, що переповнила щерть налите одчаєм Галине самовладання. Самовладання не витримало, розлетілося. Вибухнув одчай.

І тоді вже, коли треба було знов братися до роботи, не було більш ні запалу, ні впевнености...

Може й справді—зовсім не це найважливіше? Може й справді все це помилка, величезна, непоправна життєва помилка?.. Помилка...

Отак вона й трапилася—ця помилка. Що ж тепер?

Але ні, ця помилка вже не може бути непоправна. Сашко сказав—можна виправити. Так. Це напевне так.

Треба лише не занепадати духом і бути бадьорою й здатною до роботи.

Завтра на Тракторобуді останній іспит. Тепер не треба більше думати, не треба роз'ятрювати свої почуття. Це знову, як і завжди гнила інтелігенщина, наслідок отого клятого виховання. Невжеж вона, комсомолка з п'ятилітнім стажем—так і не позбудеться ніколи оцієї спадщини минулого?..

Коли Надія Степанівна повернулася додому, Галя міцно спала в своєму ліжку.

Мати з турботою придивилася: обличчя було спокійне. Її навіть легка посмішка блукала на вустах.

Стара глибоко зідхнула. Ще раз впевнилася, що Галя міцно спить, боязко озирнулася навколо й тихенько перехристила свою сонну дочку.

XII

Та ж спокійна й впевнена рішучість не покидала Галю й на завтра, коли вона прийшла до контори. Цей настрій ще зміцнився завдяки Сашковій записці, що її Галя одержала в нього на квартирі.

Сашко Левченко жив ще по-студентському в невеличкій темній кімнаті напівпідвального поверху великого житлокоопу. Будинок був старий і давно не ремонтувався. Сходи, що ними Галя зійшла вниз, були пощерблені, збиті багатьма десятками ніг, які щодня ходили ними туди й назад.

Постукала. Двері відчинив Сашків товариш, студент-технолог, що разом з ним мешкав. У кімнаті, як це здебільшого буває в парубоцьких приміщеннях, було неприбрано, на столі й на підлозі білили недопалки й пожмаканий папір. Лише в кутку чепурно виблискувала велика дошка для креслення, й на стіні біля неї розвішано було райшини, косинці й інше рисувальне приладдя.

— Немає Сашка. Ще вдосвіта вибрався на Тракторобуд. Вам лише записку залишив.

„Галю. Не чекаю на тебе. Боюся спізнитися на потяг, та й не раціонально це: щоб там не було, а виправляти проєкта треба. Отже, не гай часу, мобілізуй Гафмана й Кожанова й починайте працювати. Повернися прямо в контору. Левченко“.

— Правильно! Молодець Сашко, завжди розумно все обмірковує! — подумала Галя й, уже не затримуючись, пішла до контори.

Службовці ще тільки сходились, але Гафман і Кожанов уже були на своїх місцях. Побачивши Галю, вони поспішили до неї.

— Що там з тобою трапилось, Клинько? Помилилась в розрахунку? Де Левченко?

— Левченко на Тракторобуді, поїхав затримати роботи та й дізнатися, як там справи. А нам треба негайно виправляти проєкт. Ви ж допоможете мені?

— Які можуть бути сумніви!

І, щоб не витрачати марно часу й слів, вони почали працювати, не звертаючи уваги на оточення.

Тимчасом в конторі починали поширюватися при-тишені розмови. Ще зранку, прийшовши на працю, Андрій Семенович таємничо розповів щось одному з конструкторів. Той, наче мимохідь, зупинився біля Зіни Олейнікової й жартуючи розповів якусь нову анекдоту. Зіна пирснула сміхом, але стрималася й, боязко озирнувшись навколо, удала, наче дуже зайнята кресленням.

Але їй уже не сиділося на місці. За кілька хвилин вона заклопотано встала й діловито запитала в сусідів—чи немає в кого цезорика?

Їй запропонували, але вона оглянула лезо й похитала кучерями.

— Ні, ось у Коткова добрий цезорик. Пиду до нього!

Підійшла до стола в іншому кутку кімнати. Котков, беззвусий комсомолец в „юнгштурмівці“, з посмішкою глянув на неї.

— Дайте цезорика, Володю! — пустотливо примружила вона очі, — а я вам за це нової анекдоти розповім.

— Сподіваюсь, що не „для курців“? Я бо не палю!

— Та ні, заспокойтеся. Це анекдота з життя нашої контори. Про ваших же товаришів-комсомольців!

Хлопець насторожився.

— Що таке? Про кого це?

— Та про кого ж: про Левченка, Клинько й Гафмана! Тільки спочатку треба передмову. А передмова така; знаєте ви найновішу анекдоту? Не знаєте? Так я вам скажу—п'ятилітка! От так і в нашій контор: гнали вони спішну роботу, проект тракторобудівський та й догнали: провалилася будівля! Ха, ха, ха!

— Як це так, — провалилася? Що таке, розповідайте як слід! При чому тут смішки!

Зіна, все ще сміючись, розповіла про помилку молодих інженерів.

— Ваших же комсомольців!—глузливо підкреслила вона й, тряхнувши ще раз кучерями, поклала цезорика на стіл і пішла на місце.

Але тепер уже зірвався з місця Володька.

— Сильванів, чув?! Це ж чорт знає що!

Обурено розповідав історію, що про неї щойно дізнався. Сильванів криво посміхувався.

— Що ж, я хіба не казав...

— Але ти ж зрозумій всю політичну вагу цієї справи! Кожна тобі підфарбована панночка ходитиме й розповідатиме „анекдоти“! „Про ваших же комсомольців!“ Це неймовірно!

— Виходить, що той хлопець з будівлі,—пам'ятаєш, на зборах,—мав рацію. Та й я тоді ж казав...

— Ходім до Барановського! Це так лишити не можна!

Хлопці попростували до виходу.

Услід їм із неприхованою глузливою посмішкою з-під сивих брів дивився з другого боку контори старий інженер Андрій Семенович.

Зіна Олейнікова, сміючись, розповідала щось уже комусь іншому, кидаючи інколи зневажливі погляди на тоненьку постать у синій сукні, що схилилася над роботою біля вікна. Колись ця Клинько назвала її підфарбованою міщанкою! Задавака! Пишається своїм комсомольським квитком та інженерським дипломом, а на ділі виходить, що інженер з неї липовий! Ха, ха, ха! Сподівається я, мабуть, приховати свою помилку! Так ні ж, Зіна Олейнікова вже подбає про те, щоб уся контора знала, що це за птиця!

Правда, дехто лише здивовано поглядав на дівчину, коли вона розповідала „найновішу анекдоту“. Що ж, мовляв, з ким не трапляється помилка? Це ще не така вже біда. Старі інженери й ті інколи помиляються, а це ж молодь. Та й самій Зіні хіба ніколи не доводилось помилятися?

Тоді Зіна незадоволено кривилася й спішила відійти від скептичного слухача. Але були й такі — і їх була більшість, — що на них впливав піднесений Зінин тон і сміх, і що теж вбачали в розповіданому випадкові й смішне й обурливе, негідне звання інженера.

Обурювались, сперечались.

Незабаром вже вся контора говорила, хоча стиха, про цей випадок.

Лише Галя з двома товаришами ні на що не звертала уваги й гарячково, зосереджено працювала в своєму затишному кутку.

Та ще Роленський непоодаль від них теж не зважав на шепотіння й розмови, що точилися навколо. Схилившись над розрахунком якогось проекту, він сидів нерухомо, й на лиці його застиг напружений вираз болючого нерозуміння того питання, яке конче треба було розв'язати. Але не формула, що рясніла перед ним на папері, була тому причиною. Зовсім інші думки снувалися в його голові. Ці думки не охоплювалися й не висловлювалися ніякими формулами, й тому то звиклий до точних розрахунків інженер остаточно розгубився. Барановський стримував запальність Сильванова й Коткова.

— Почекайте, хлопці. Так же не можна. Ви не дізналися, як слід, у чім справа, почули одним вухом щось від когось, та ще й від абсолютно неавторитетних осіб, — і вже починаєте піднімати бузу! „Помилилися“! Так, наскільки я знаю, це ж не так рідко трапляється в будівельній справі. Якщо помилку вчасно помітити й виправити — так нічого нема в цьому жахливого. У чому саме там вийшла помилка?

— Не знаємо.

— Чи відіб'ється це на ході робіт? Чи доведеться переробляти щось уже зроблене? Скільки треба часу, щоб виправити помилку?

Хлопцям довелося признатися, що й цього вони не знають.

Барановський докірливо глянув на них.

— Ех, ви! Так чого ж ви паніку зчиняєте.

Але Сильванів не хотів відступитися.

— Хіба ж справа в цьому, Барановський?

Про все можна дізнатися зараз, і взагалі, можливо, що помилка, незначна, що все це пусте... Але ж в конторі про це говорять, говорять з усмішками на адресу комсомольців взагалі. Тут уже мова мовиться про авторитет комсомолу, розумієш ти?

— Так, це, справді, погіршує справу... Але однаково не треба штучно роздухувати з цього якийсь скандал. От що хлопці, ідіть ви і працюйте зараз, а підчас перерви поговоримо. Поговоримо з Клинько, Левченком і Гафманом, з'ясуємо все як слід, і тоді вже можна робити ті чи інші висновки. Згода?

Довелося погодитися.

Коли хлопці вийшли з кімнати, Барановський роздратовано скубнув себе за чуба.

— І справді, чорт зна що! — пробурмотів він.

Коли по кімнатах установи продзеленчав верескливий дзвоник, Барановський поспішно відклав роботу й пішов був до проектної контори. Але пройшовши лише кілька кроків коридором, він раптом повернув назад і зайшов до кімнати „Заст. зав. установи“.

— Так, мабуть, краще буде!

Товариш Шовкун, побачивши хлопця, відірвався на хвилинку від телефонної рурки.

— Сідай, браток!

Барановський сів край великого стола до писання й, нетерпляче покусуючи губи, став чекати, прислухаючись до спокійного й впевненого голосу старого партійця.

І справді, товариш Шовкун був старий партієць, колишній робітник - тесля, що пройшов усю громадянську

72 війну на фронтах, а після перемоги над всіма ворогами повернувся до своєї рідної будівельної справи.

Телефонна рурка глухо дзенькнула на підставці.

— Ну так що ж скажеш, хлопче?—звернувся Шовкун до Барановського.

— Та от така в нас історія вийшла... — почав наспіху розповідати хлопець.

Старий слухав уважно, посміхаючись у бороду.

— Чудак серед вас є, їй-право!—установив він зі свого місця, як тільки Барановський скінчив. — Ну їй якже це так можна? не перевіривши нічого, не знаючи, в чім справа — уже й гамір! Ходім, Барановський, поговоримо з ними, поки перерва не скінчилась...

Вийшли. У коридорі зустрілися з двома літніми інженерами, що схвильовано обмірковували якусь справу. Побачивши Шовкуна й Барановського, поспішили до них назустріч.

— Товаришу Барановський, що ж це таке насправді? Що це там ваші ребята роздмухують справу навколо отієї помилки? Так же неможна!—хвилюючись і захлапуючись говорив Язвинський.

— Це добре, що й ви тут, тов. Шовкуне,—спокійніше мовив Микола Петрович,—я розповім вам, у чім справа...

— Та я вже розповів!..—махнув рукою Барановський,—уже тов. Шовкун знає. Оце ми й ідемо, щоб поговорити з ними...

— А-а, тим краще! Я вже вияснив: помилка незначна, якщо тільки на будівництві не забетонували ще подушок... Ну, правда, це затримає роботу тижнів на півтора-два, але не так уже катастрофічно... Та їй взагалі—хіба ж можна отак ставитись до молодих інженерів? Їх треба підтримати, допомогти, а не шити діло... Тим паче, що Клинько—один з найкращих молодих інженерів...

— Так, так, заспокойтеся, Миколо Петровичу! Поговоримо з ким слід, і все буде гаразд. А між іншим— ви ж перевіряли проект, зданий на будівлю?

— От у тому то вся й справа! Плян земляних робіт я перевіряв, але основний робочий проект— перекрій будівлі ще не підписував... Гадав, що можна й так довірити... Бачите—тут найбільша моя провина, отому то я й обурений такий, що нападаються на Клинько!..

Шовкун по-товариському хлопнув інженера по плечі.

— Заспокойтеся, усе буде гаразд! — усміхнувся він, от тільки б виявити—що там на будівлі робиться!.. Ну, а покищо кличі їх до мого кабінета, Барановський— усіх, та не забудь і „героїв дня“ — Клинько, Левченка, й Гафмана!

Ціла юрба молоді заповнила ввесь невеличкий кабінет.

Барановський зачинив двері.

— Ну, так що ж це ви там бучу здійсмаєте, хлопці? — суворо нахмурив брови Шовкун, — у чім справа?

— Та хіба ж це ми? Це Сильванів з Котковим кажуть: Клинько підриває авторитет комсомолу!...

— На такій важливій роботі засипалась!

— Хай би відразу казала, що не впорається, так краще б було, а то...

— Узялася, а тепер будівля завалилась!

Шовкун одним рухом припинив загальний гомін.

— Яка будівля? Де завалилась? Хто це такі дурниці плете? Клинько, відповідай: завалилась будівля чи ні?

Клинько, червона як сукно на Шовкуновому столі, криво посміхнулася.

— Та нічого ще й не могло завалюватись. Коли будівлю ще тільки розпочали... Ще ж тільки фундамент закладають... Правда, якщо подушки вже забетонували,

74 так справа погана — переробляти доведеться, а це дуже важко. Та й видатки зайві...

— Але ж це ще не з'ясовано?

— Та ні... Левченко сьогодні зранку туди поїхав, на Тракторобуд...

— Ну, а якщо не бетонували ще, — тоді як?

— Тоді що ж — попрацюємо, приналяжемо як слід — і виправимо помилку. От тільки затримається трохи будівля.

— На скільки затримається?

— Та я не знаю... Я цю ряму тиждень вираховувала... ну, той плян земляних робіт теж переробляти доведеться... Теж тиждень праці... днів п'ять мінімум...

Знову загули голоси.

— Ось бачите! На два тижні затримала! Це що, по-вашому, припустимо? А де ж наші темпи?

Тут Гафман, що, схилившись до столу, щось поспішно вираховував, ураз радісно скрикнув:

— Стійте, хлопці! Хто каже — два тижні? А два дні — не хочете?

Усі здивовано змовкли. Навіть Галя недовірливо глянула на нього.

— Як же це так... за два дні?..

— А дуже просто! Звичайний арифметичний обрахунок: скільки Клинько працювала над рямом? — тиждень. По 8—9 годин на день, це буде — шістдесят три години. Плян земляних робіт — п'ять день. Це — сорок п'ять годин. Усього, значить, 108 годин, так? А ми сядемо за цю роботу вчотирьох, працюватимемо в дві зміни цілу добу — скільки це годин буде по-вашому? Дев'яносто шість чоловіко-годин, от що я вам скажу! Та ще й сьогоднішній день ми ввесь час працювали, уже багато чого зробили! Та й взагалі можна ще більш додати пари, ще швидше зробити. От вам і буде за два дні здаємо виправлений плян!

— Здорово! — вимовив хтось серед загальної мовчанки.

Тоді Шовкун зі своєю спокійною посмішкою знову підвівся.

— Так що ж, товариші? Сильванів, Котков! Що тепер скажете? Мовчите? Ну, так я вам скажу; помилялися й старі інженери, не тільки молодь. І обминути це дуже важко. Ваше діло, комсомольців-інженерів і техніків, — прагнути до того, щоб таких випадків було якнайменше. Але повторюю знов — обійтися без того майже неможливо. На помилках учимося! Мабуть, і Клинько вже не помилятиметься іншим разом, хоча й тепер, — мені головний інженер казав, — вона в нас — один з найкращих молодих інженерів... А от що особливо вам усім треба пам'ятати: не забувайте, в якому оточенні ми працюємо. Не забувайте, що навколо нас ворогів багато. Вони увесь час стежать за нами, так і вишукують — до чого б причепитись. Кожну нашу помилку, кожний невірний крок вони намагатимуться роздмухати в цілий злочин! От із цими прихованими ворогами нам і треба боротися. Боротися, а не піддаватись на їхню провокацію, бо вони ж зі шкури лізуть, щоб посіяти між вами, комсомольцями, сварку, натравити вас один на одного... От і тепер, сьогоднішня оця історія — напевне діло їхніх рук. От Сильванів з Котковим підняли бучу, а вони, ті вороги — будьте певні — сидять у своєму куточку й потирають руки з задоволенням... От про це й треба пам'ятати в першу чергу. Зрозуміли ви мене?

— Та зрозуміли! Тепер мені ясно, чого ця Олейнікова до мене підходила! — задумано мовив Володька, а я, дурень, і не второпав одразу...

— От то-то й воно... Ну, розходьтесь тепер, бо вже й дзвоник був. А там виясимо, як з бетонуванням...

Але в цю мить у кімнату влетів Левченко...

Левченко в поїзді ще куняв трохи, примостившись на краєчку лавки.

У вагоні було повно людей — робітників, що їхали на працю. Коли за чверть години поїзд спинився на маленькій станції Тракторобуду, вагон миттю спорожнів: робітники стрибали з вагонів ще на ходу, щоб не йти потім зі станції назад, до будівлі.

Слідом за всіма пішов і Сашко. Він також поспішав — хотілося за всяку ціну сьогодні вчасно спинити робітників, не дати продовжувати зайву неоправну роботу, що її потім доведеться переробляти.

Виконроба на будівлі ще не було. Робітники сходилися й ставали до роботи. В повітрі над усім величезним будівництвом тремтів переможний, владний гудок.

Звичним, тямущим оком Левченко окинув будівлю. Стрибаючи через арматуру й шалівки, що з них збивали опалубку, обійшов усю ділянку навколо й наскрізь.

Помітив — одна подушка вже забетонована...

— Оце ще тільки одну й закінчили! — відповів робітник на Сашкове тривожне запитання, — зараз за другу вже беремось...

— Значить, я не дуже спізнився! — з полегшенням зідхнув Левченко. — От що, товариші. Де тут у вас десятник? Я бачу, ви вже беретесь до роботи. Почекайте трохи, поки я з виконробом перебалакаю. Мабуть, трохи затримати роботу доведеться!

— Що ж, можна й почекати. Та він зараз прийде...

— А що там таке трапилось?

Навколо Сашка зібралась купка робітників. Користуючись мимовільною затримкою, вони крутили цигарки й закурювали. Сашко й собі витяг цигарочницю, запропонував робітникам.

— Помилилися, видать, товариші інженери! — з добрячою посмішкою мовив один уже сивий дядько, — чого б інакше затримували!

— Авжеж, помилилися! — й собі посміхнувся Сашко; — ну, та я бачу — у вас робота не дуже посунулася, значить, успіємо виправити... Одну оту подушку переробляти доведеться.

— І як же це ти так ушелепкався? Хіба, може, молодий ще, досвіду не маєш? — співчутливо мовив хтось.

— Та це хіба я? Це в нас жінка інженер є, молода ще... Вона то, правду кажучи, добре працює, а отут трохи й не того...

— А що ж таке?

— Та дитина в неї вмерла. А вона після похорону — відразу на працю... Ну й помилилася...

— Та! Хіба від баби чого путнього дочекаєшся? Нерви ото в неї, значить...

Сивий сердито глянув на того, що вимовив ці слова.

— Ех, при чому ж тут баби?! Нерви, не бійсь, в кожного є... Та чого тобі далеко шукати: в тебе ж самого, — пам'ятаєте, хлопці? — як одержав з дому листа, що корова здохла, так ти що? — набухався й три дні на роботу не виходив... А тут же не корова — дитина померла... А ти — баба!.. нерви!! Мовчав би краще.

Інші й собі погодилися зі старим. Посідали мовчки, попихкуючи цигарками.

— А де ж це Іван Нежута? На якій дільниці працює? — звернувся Сашко до хлопчача, що в нього на робочій брудній сорочці виблискував червоненький „Кім“.

Хлопець тільки рукою махнув.

— Нежута так що, мабуть, уже на смертельній дільниці попрацює! — похмуро відгукнувся замість нього

78 один з робітників і суворо сплюнув на бік, — в лікарню одвезли...

— Що таке?!

— Та от таке ж вийшло... Підчас роботи заюшилася кров горлом. А в коморі на той час нікого не було. Хлопець гукнути не може... отож поки надійшли ребята, так навколо нього вже калюжею кров стояла... Швидка допомога забрала...

— Кажуть, погано зовсім. Кінець хлопцеві...

— Да... Отаке то. Допрацювався. А шкода хлопця — хороший був паруб'яга, до роботи хваткий, а що вже розумний... Тут нашу комсу так zorganizував, що куди!.. Сезонників до роботи притягав...

Відвідати треба хлопця в лікарні, — подумав Сашко. Змовкли робітники. Засмутилися.

— Що ж це виконроба й досі нема? — зауважив хтось.

— А я от піду до головної контори — може він там чогось затримавсь! — це той самий, що висловлював свої думки про бабу, підвівся й пішов геть: мабуть, соромно стало, як про „буханку“ згадали...

Але назустріч йому вже йшов виконроб.

— Левченко, ти чого тут? — зрадив він. — Давно, давно тебе на будівництві не бачили, все в конторі сидиш, над паперами...

Сашко стиснув руку своєму давньому товаришеві.

— Та ми вже й самі просимо, щоб на будівництво нас... В конторі й нам не весело. Та тільки знаєш — люди всюди потрібні. Отож і сидимо. Дихайте вже ви тут за нас чистим повітрям! А тепер — до справи...

І він коротко й ясно розповів, що трапилось.

— Роботу покищо припинити треба. Чи ти маєш куди людей перекинути? Так, щоб без шкоди для діла... А ми тимчасом підженем, виправимо...

— Та людей перекинемо покищо на допоміжні при-

міщення. Тут от якраз тимчасову силову станцію будують. Ти почекай, я зараз віддам розпорядження...

Й покликавши до себе десятників,—він їм почав пояснювати.

За кілька хвилин робітники вже працювали. Виконроб повернувся до Сашка.

— От що, друже!—тихо сказав він Сашкові, відводячи його до своєї контори,—роботи на допоміжних приміщеннях вистачить лише на кілька днів. А далі—що я робитиму? Відпустити бетонщиків не можна, бо їх потім не дістанеш, за прогул теж платити неможливо... Так що робіть, як там знаєте, але, щоб не вийшло великого скандалу, давайте скоріш вивантажити плян. Днів за три—зробіть?

Сашко замислився.

— За три дні... Що ж, коли так стоїть справа. Важко, правда, але що ж... Зробимо все, що від нас залежить... Ну, прощай Василю, треба поспішити. Наші там уже працюють—виправляють. Нема чого й мені тут гаяти час...

— Та куди ж ти? Зараз поїзда нема.

— Ат, стану я на поїзд чекати! Піду пішака, а то може хтось підвезе...

І, ще раз стиснувши руку приятелеві, Левченко покрокував до міста. Ніхто, на його нещастя, не трапився дорогою. Довелося відміряти сім верстов пішки.

В трамваї відпочив трохи, але коли вже почав наближатися до контори—не терпілося. Тому й вистрибнув з трамвая майже підчас руху, бігцем добрався до дверей, піднявся ліфтом...

В конторі з усієї трійки був тільки Кожанов. Він усе також зосереджено, невідривно працював.

— Кожанов! Ти що?—перераховуєш ряму, я бачу... А де ж решта—Клинько, Гафман?... Я ж оце прямо з будівлі—все гаразд, подушки ще не забетоновано.

80 От тільки виправляти проект треба швидше... Та де ж це вони всі?

— Ще не забетоновано?!— радісно підвів*очі Кожанов,— оце добре! А тут вже така буча знялася, що просто жах! Стільки розмов, пліток про цю помилку, перегудів...

Оце тепер ваші всі, комсомольці, в Шовкуна... Збори там, чи що...

— В Шовкуна?!— зірвався з місця Левченко. Але тут на дорозі йому трапився Роленський.

— Роленський!— гукнув йому Сашко, радісно махнувши рукою,— ви знаєте: помилку помітили вчасно! Ще на будівлі майже нічого не встигли зробити... Ну й спасибі ж вам за те, що вчасно помітили й попередили нас!

І дружньо схопивши здивованого інженера за руку, Левченко щосили струхнув її кілька разів і зник за дверима.

Вже в кабінеті задзвенів його бадьорий голос.

— Хлопці! Все гаразд! Роботу припинили вчасно... Тільки одну подушку забетонували! Тепер ми виправимо нашу помилку...

Гафман захоплено схопив його за руки:

— За два дні!

Вибух загального піднесення підхопив ці слова.

XIV

Сьогодні Роленський вийшов із контори пізніш, ніж завжди. Щось нез'ясоване, незрозуміле затримувало його. Коли вже спорожніла велика кімната, він ще сидів над своїм проектом і замислено працював.

Раз-у-раз кидав він затуманений погляд у той бік, де четверо юнаків знов, як і раніш, схилилися над роботою.

Так. Оце невияснене, незрозуміле „щось“ міцно зв'я-

зано з ними. Але що ж саме? Що це за таке дивне почуття, що не знайдеш йому назви й пояснення? Наче щось раптом змінилося в житті, чи в довоколишньому світі, чи в його особистих, Роленського, переконаннях?

Коли всі виходили з контори, підійшов Андрій Семенович. Нахилився й зашепотів конфіденційно:

— Приходьте, Ігоре Петровичу, сьогодні до мене, будуть Іван Іванович, Макаровський, ще дехто... Чайку поп'ємо, поговоримо... Ви ж бачите — „інженери“ то наші, здається, виплутались... Словом, приходьте, поговоримо...

Роленському аж губи пересмикнулися. І чого це він лізе до нього з своєю огидною масною посмішкою?..

— Ні. Дякую, Андріє Семеновичу, але в мене сьогодні негайна робота. Ніяк не зможу.

— Ну, які дурниці — робота! Невжеж хоч один вечір не можна й погуляти? Покиньте все, приходьте...

— Ні. Це абсолютно неможливо.

Андрій Семенович образливо скривив губи.

— Як знаєте.

Зрештою, коли вже нікого не було в конторі, крім „тракторобудівської групи“, довелося йти додому й Роленському. Питання лишилося нерозв'язане. Тільки до нього додалося ще якесь неприємно-огидне почуття, що викликало в уяві масну посмішку й улесливий шепіт Андрія Семеновича.

Ішов додому повільно, замислившись. Повільно відчинив хвіртку й увійшов у двір.

У дворі, на купі побитої цегли двійко маленьких приятелів сиділи й про щось гаряче сперечались. Перед ними стояли поруч два дитячих вельосипеди: Юрків — простіший, з залізними обіддями коліс, і Вадимів — гарненький, новий, на м'яких гумових шинах. Сперечка, видать, стосувалася саме цих машин, бо час від часу хлопчики в захваті вказували на них один одному.

Роленський спинився й хотів гукнути сина. Але той не помічав його, захоплений розмовою з товаришем. Батько постояв і пішов собі.

Було вже пізно, так, як ніколи не повертався додому Ігор Петрович.

Мабуть, обід вже перестоявся, й Валя зустріне постійними, але на цей раз уже справедливими докорами. Згадавши про це, Роленський болісно скривився й неохоче відчинив двері в кімнату. На превеликий подив, Валя підвелася назустріч з лагідною, наче трохи збентеженою посмішкою.

— Ігоре, ти не гніватимешся на мене?— я вже пообідала без тебе, бо мені зараз іти треба... Я, бачиш, працюватиму тепер увечері... Це не посада, а так, громадське навантаження...

Роленський здивовано глянув на неї.

— Ну, розумієш: в нашому житлокоопі зорганізувався гурток лікнепу. Для хатніх робітниць. Викликали письменних, хто хоче з ними працювати. От я й погодилася. Ти... може тобі це не подобається?

Ігор Петрович посміхнувся якимось незвично лагідно.

— Ні, що ж, іди. Може це тебе розважить.

— Авжеж, любий! Я відчуватиму хоч трохи свою корисність... Так я піду. Обідати тобі зараз дасть Маруся.

Роленському навіть приємно стало, коли дружина швидко зібралася й пішла. Він відчував, що в цю хвилину, коли все ще тяжіло над головою оте нерозв'язане, незрозуміле питання, йому важко було б говорити з нею.

Але по обіді, не встиг він зібратися з думами, як влетів у кімнату схвилюваний Вадько.

Кинувся просто до батька.

— Тату! Юрко знов різні дурниці плете!

Роленський притягнув до себе хлопчика й посадив собі на коліна.

— Що таке, синку? Що ж він казав тобі? Ви ж здається, про вельосипеди говорили?

— Еге ж. Я йому кажу, що мій вельосипед кращий, бо він із шинами, не торохтить так, і взагалі кращий. А він каже — так він дорожчий! Твій тато, — каже, — буржуй, от він купує тобі такі буржуйські вельосипеди. А я йому: ні не буржуй, мій тато інженер. А без інженерів робітники працювати не зможуть... Аджеж ти мені так казав?

Роленський з посмішкою кивнув головою.

— Ну, так він тоді й каже: „інженери теж різні бувають... Мій тато казав мені. Бувають інженери шкідники. Так вони не допомагають робітникам, а тільки шкодять навмисне, бо вони за буржуїв... Отак він мені казав. А я йому — так мій тато не такий! — а він: а це хто його знає! — А ти ж не шкідник, татку, правда?!

Вмить посмішка зникла з обличчя Роленського. Нез'ясовані, заплутані думки почали швидко розплутуватись, яснішати. В уяві знов виникла масна посмішка Андрія Семеновича... й його зневажливі, зловтішні слова:

— Яке ж вам діло до того будівництва, до того заводу? Вам же ніхто не доручав цієї справи... Та ви ж знаєте, що ви тільки допомогли їм?..

Згадалося, як його кликали сьогодні на вечірку, де мали бути Іван Іванович, Макаровський... ще дехто... Виплили в уяві постаті цих старих, — а хоч і не старих віком, так усім своїм зовнішнім і внутрішнім складом старих, — інженерів. Невжеж усі вони такі? Невжеж усі дбають тільки за гроші, за спецставки, в ліпшому разі — за своє ім'я? Так ні ж, ні, є й інші...

— ... ви надто песимістично дивитесь на нас, старих... час зневіри й саботажу, час шахтинської справи минув, пролетаріят примусив повірити в його творчі

84 сили! — згадалися переконані, щирі слова. Добряча, кругленька постать Язвинського викликала приємну посмішку... А там іще Микола Петрович, старий інженер з невгасимою вірою в молодь...

І вже тоді — згадалися й вони. Оці четверо юнаків, здібних, енергійних, захоплених своєю роботою, з своїм соціалістичним будівництвом.

Галя Клинько... Здається, в неї померла дитина? Де ж ті жіночі гістерики, сльози, „невтішне горе“?.. помилка? — такі помилки трапляються з кожним. Але не в кожного знайдеться стільки сили, запалу, щоб з таким завзяттям починати роботу знов, виправляти ту випадкову помилку...

Потім ще Левченко — веселий, працьовитий хлопець...

Двома лавами вишикувались в уяві знайомі постаті... Старі — й молоді. Дарма, що серед „молодих“ срібляною сивиною блиснули вуса головного інженера, лисина Федора Йвановича... Все ж таки — молоді!..

А що ж він, Роленський? З ким він?..

І останнє майнуло в згадці радісно-схвильоване обличчя Левченка. Він підбігає до Роленського, хапає за руку:

— Ну й спасибі ж вам за те, що вчасно помітили й допомогли!

І тоді з ясною посмішкою звернувся Роленський до сина, що мовчки сидів у нього на колінах, здивований батьковою задуманістю.

— Так. Звичайно ж, Вадьку, я не шкідник. Я теж з робітниками.

Друга доба одпливала й танула в передсвітанку, коли комсомольці закінчували розрахунок рями.

Вони тепер працювали всі четверо, ці останні години, коли треба було надолужити всі сили, щоб з першим

Небо з синього стало ліловим, далі блідшало, розсувалося ширше й глибше. Вже й золотаво-рожева смуга заясніла на сході.

Ще трохи—і в широкі вікна великого залізобетонно-шкляного будинку бризнуть перші яскраві проміння сонця...

Роботу закінчували.

КІНЕЦЬ

Л. ЮХВІД

ЗА ХЛІБ

Вітер по стріхах
 майнуп
 і завмер;

Хмари
розбіглись
надзижжя ;

Блиснуло сонце,
як в казках
з печер

Блиское
ЗОЛОТОМ
крижжя.

Верби
схилились.
П'яняться тіні.

Слізьми
яріє
росяне листя.

Мазанки

білі,

сірі та сині

Змалились

в сумі

та злісті.

Шляхом

незвично

хвилюється маса —

Діти,

жінки,

старі,

юнаки.

Схилені

голови.

Нижче —

Колосся.

Свіже колосся

і з нього

вінки.

А над вінками...

Тихше

музика !

А над вінками...

Хай піниться

крик !

Примружені очі.

Застигла

усмішка.

На чорно-

червоному

ті робітник.

Темної ночі... —

Місяць!

За зраду

Тебе
розстріляти
з мортир!—
Темної ночі,
груди
робочі
На кулі нанизав
недобиток
звір...
А ось
і трибуна.
В колоссях уся.
В колоссях,
здається,
і братський
садок...
— Проща - ай
това - ариш
робочий...
Над силу
з трибуни
промовив дідок,
І в сльозах
засліпилися очі.
Потім —
зачовгали
тихо лопати...
Сльози!
О! Сльози!
Не плачте жінки!
Слізьми
не покриєте
важкої втрати.
Від сліз
зеленіють

тільки
вінки.
Востанне
зачовгали
ще раз лопати...
В сльозах
зарясніло
вінкове колосся.
І раптом —
— Стійте!
Стривайте!
Я хочу сказати...
Рвалося.
Билося.
З грудей
неслося.
Брало в полон.
Гнівом
палало.
І —
Всі зупинилися.
В гніві
все стало.
Стало.
Ні руху.
Тиша німа.
Тільки
з могили
криком
кричить
В червоній сорочці
блідий
юнак:
— Чуєте!
Плине від

пострілу
й досі луна.

Стійте ж!

Стривайте!!

Куркуль ще сичить.

Відповідь наша:

Ворога бить!

Ворога бити

Валками

зерна!

Нумо ж

до гурту

ворога бить!

Тоді...

Земля

задрижала

в тривозі.

Здійнялися

груди

міхами...

А сльози?!

Де ділися сльози,

Що щойно

рясніли

вінками?!

І що не день

повз свіжу

домовину —

Червоні валки.

За возом

віз.

І кожний бачить,

як у проміннях.

і день
і ніч
палає
на каміннях
вирізьблений
Ленінський
девіз:
„Боротьба за хліб—
боротьба за
соціалізм“!..

м. Кривий Ріг, літгрупа ВУСПП'у.

Серпень 1930 р.

ЯН ЛИСОГОРКО
ЛЕГЕНДА ДОНБАСУ

ПОЕМА

ЧАСТИНА ДРУГА

1

Знову сонце линяло, як слід.
Скільки раз сонце линяло?
Прийшли люди
і дванадцять літ
від христової ери відняли.
Прийшли люди,
зламали хреста
і кинули знову в домну.
— Нашій країні потрібен метал!
— Країні потрібні тонни!

Сирена тривожно:
— Швидше прокатуй!
— Швидше розгружуй стрімкі естокади!
Швидше готуй робітничі кадри!
В цьому потреба—
Значить можна.